

O PROGONIMA HRVATSKIH POLITIČARA U ZAGREBU ZA VRIJEME KARADORĐEVIĆEVSKE ŠESTOJANUARSKE DIKTATURE

Bosiljka Janjatović

Na osnovi istraživanja do sada nedovoljno iskorištene i nepoznate arhivske građe te postojeće literature u radu su obrađeni razni oblici progona - zabrana djelovanja građanskih političkih stranaka, nadzor, uhićenja, suđenja, kazne zatvora te ubojstva - grupe istaknutih političara, prvaka Seljačko-demokratske koalicije, tj. Hrvatske seljačke i Samostalne demokratske stranke, te nekih drugih političara u razdoblju između 1929. i 1934. godine, u vrijeme diktature kralja Aleksandra. Zagreb je bio središte političkog života Hrvatske kao i jedno od središta opozicije šestojanuarskom režimu uopće, pa su progoni političara u ovom gradu svojevrsan pokazatelj općih prilika u Kraljevini Jugoslaviji, a osobito u Hrvatskoj gdje je nezadovoljstvo vladajućim režimom bilo vrlo vidljivo i gdje su progoni oporbenih političara bili izrazito brutalni.

Vladavina kralja Aleksandra Karadorđevića, poznata kao šestojanuarska diktatura proglašena je 6. I. 1929. godine, a završena njegovom smrću 9. X. 1934. godine; ta je samovlast trajala i bez obzira na prividnu podjelu vlasti najprije s imenovanim vladama, a zatim, nakon ustava 1931., i s izabranom Narodnom skupštinom.¹ Kao i svaki režim totalitarne vladavine tako su se i kraljevi organi vlasti služili raznim represivnim metodama, poznatim već do tada u razvijenom sustavu represivnih mjera,² ali i novim; sada su postojeći zakoni i drugi oblici onemogućavanja političke borbe pooštreni te strože i brutalnije primjenjivani, a doneseni su i novi propisi.³

¹O šestojanuarskoj diktaturi usp. Svetozar Pribičević, Diktatura kralja Aleksandra, Beograd 1953. i Zagreb 1990;

Todor Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935, Beograd 1969;

Ljubo Boban, Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941, Zagreb 1974, knj. I, 3-172, gdje je navedena i ostala relevantna literatura.

²O represivnim mjerama u Kraljevstvu (Kraljevini SHS), odnosno u Kraljevini Jugoslaviji za sada još nema objavljene zasebne knjige ili monografije. Ipak, u brojnoj literaturi, koja obrađuje društveno-političku situaciju tijekom međuraća, o tome ima dosta podataka. Usp. npr. Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1938. i 1989. knj. II;

Rudolf Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1942. i 1992;

Otokar Keršovani, Povijest Hrvata, Rijeka 1971;

Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Zagreb 1992. Usp. i bilj. 1.

³Ovdje ćemo spomenuti samo dva od tih zakona - važna za temu ovog priloga: Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi - pooštreni istoimeni zakon iz 1921, te Zakon o državnom sudu za zaštitu države - koji su doneseni 6. I. 1929.

Nastala se situacija vrlo dobro može pratiti po prilikama u Zagrebu, tom središtu, među ostalim, političkog života u Hrvatskoj i jednome od značajnih centara političke oporbe vladajućem režimu. Osobito se to dobro može pratiti u zabrani djelovanja građanskih političkih stranaka, kontroli kretanja, uhićenjima, interniranjima, sudnjima i ubojstvima istaknutih građanskih političara, među njima i prvaka Seljačko-demokratske koalicije, odnosno Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Samostalne demokratske stranke (SDS).

Podaci o tim represivnim mjerama sačuvani su u velikom broju - do sada uglavnom neiskorištenih - policijskih dokumenata, kao i spisa drugih upravnih organa vlasti, te sudova; danas se, pored ostaloga, čuvaju u Arhivu Hrvatske i u Arhivu Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu.

U ovom se članku ne daje potpuniji uvid u naslovljenu problematiku - bit će obrađen u opsežnijoj studiji; također o tome postoji obilna literatura. Ovaj je tekst pokušaj ukazivanja na progone i oblike represivnih mjera protiv nekih od građanskih političkih stranaka kao i pojedinih političara u Zagrebu u naslovljenom razdoblju na osnovi spomenutih dokumenata, kao i drugih arhivskih izvora, koji još nisu korišteni ili su marginalno upotrebljeni u znanosti, a bitni su za bolje razumijevanje i poznavanje onodobnih političkih prilika u Zagrebu.

Već u samom šestojanuarskom proglasu o uvođenju diktature 1929. pod nazivom »Mome dragom narodu« kralj je najavio zabranu rada svih političkih stranaka, a pravnu utemeljenost za provedbu najavljenog dali su pojedini zakonski akti.⁴ Proglas i zakoni gotovo su odmah primijenjeni na sve političke organizacije.⁵

Tako je beogradsko Ministarstvo unutrašnjih dela izdalo 17. siječnja naređenje o zabrani »djelovanja političkih stranaka plemenskog i vjerskog obilježja« i ono je važno za cijelu državu.⁶ Na osnovi tog naređenja veliki župan zagrebačke oblasti naredio je 20. siječnja Predsjedništvu redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu da provede zabranu djelovanja građanskih političkih stranaka. Tako su još istog dana raspuštene Hrvatska federalistička seljačka stranka (HFSS)⁷ i Hrvatska pučka stranka (HPS)⁸. Redarstveni činovnici »sa dovoljnim brojem redarstvenih agenata« upali su u prostorije tih stranaka i uručili vodećim ljudima odluke o zabrani njihovog djelovanja, zapljene imovine i arhiva.⁹ Iz reagiranja članova stranačkih vodstava može se zaključiti da su očekivali zabranu rada, pa su policajci našli manji dio arhiva i imovine, a nije bilo ni prosvjedovanja protiv takve odluke.¹⁰

Policajci su istog dana upali i u prostorije Hrvatske stranke prava (HSP), čiji su čelni ljudi emigrirali gotovo odmah nakon proglašenja diktature.¹¹

⁴Isto.

⁵Prve su, po kronologiji događaja, na udaru bile organizacije pod utjecajem zabranjene i ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, o kojoj se temi dosta pisalo, pa se ovdje nećemo zadržavati na njezinu sadržaju. Usp. npr. B. Janjatović, *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu 1929-1934. godine, Časopis za suvremenu povijest*, 2/1983, 1-31, gdje je navedena i druga literatura.

⁶Arhiv Instituta za suvremenu povijest (dalje: AISP), grupa XXI, inv. br. 1574, dopis Predsjedničkog ureda redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu Velikom županu zagrebačke oblasti br. 9440 Pr od 22. I. 1929.

⁷O toj stranici osnovne podatke vidi u Lj. Boban, Maček i n. dj, knj. II, 443-444. Predsjednik stranke od osnutka 1926. do zabrane 1929. bio je dr. Ante Trumbić.

⁸O toj stranici usp. Zlatko Matijević, *Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918-1921. godine, Povijesni prilozi*, 5/1986, dio »Hrvatska pučka stranka i njezin program do donošenja Vidovdanskog ustava«, 43-48; u tom je radu navedena i ostala literatura.

⁹Vidi bilj. 6.

¹⁰Isto.

¹¹O toj stranici osnovne podatke vidi u: Lj. Boban, Maček i, n. dj, str. 445. Predsjednik stranke uoči diktature bio je dr. Ante Pavelić. On je zajedno s Gustavom Peirćecom emigrirao odmah nakon uspostave šestojanuarskog režima. Njih dvojicu je u odsutnosti optužio i osudio na smrt Državni sud za

Posao nisu završili istog dana: vratili su se i 21. I. zaplijenili nešto više arhive, ali ni ovdje nisu našli gotovinu ili imovinu.¹²

Raspuštanje Hrvatske seljačke stranke također nije obavljeno u samo jednom danu. Kad su policajci došli 20. I. u zgradu Hrvatskog seljačkog doma, gdje su bile prostorije te vodeće hrvatske stranke, našli su samo namještenika sekretarijata stranke.¹³ Tada su zapečatili prostoriju u kojoj se nalazila arhiva. Tek sutradan uručili su odluku o zabrani rada vodeće stranke njezinu predsjedniku dr. Vladku Mačeku.¹⁴ Zaplijenili su neveliku arhivu, uglavnom materijal vezan uz organizacijsku problematiku stranke, a također i jednu štednu knjižicu s nevelikom svotom novca, te nešto kancelarijskog namještaja.¹⁵

Dvadeset i trećega siječnja raspuštena je Samostalna demokratska stranka koja je bila sastavni dio Seljačko- demokratske koalicije.¹⁶

Sljedećih dana, sudеći prema brzopjavi koji je Ministarstvo unutrašnjih dela iz Beograda uputilo vclikom županu u Zagreb 21. I., zabranjene su i zagrebačke organizacije, odnosno grupe srbijanskih stranaka - Radikalna, Demokratska i Zemljoradnička stranka čija su sjedišta bila u Beogradu.¹⁷ Zašto je do zabrane rada Samostalne demokratske stranke i srbijanskih stranaka došlo kasnije nego hrvatskih oporbenih stranaka ostaje otvoreno pitanje.

Tako su na osnovi naloga upravnih vlasti policijskom intervencijom zabranjene ne samo zagrebačke organizacije spomenutih stranaka nego su zatvorena i sjedišta hrvatskih oporbenih stranaka. Kako je spomenuto, oporbene su stranke, sudеći po zabilježenim reagiranjima u navedenom policijskom dokumentu, očekivale zabranu rada i njihovi člani ljudi nisu prosvjedovali protiv takve odluke.¹⁸ Činilo se, da je režim ovom zabranom djelovanja, zapljenom arhiva i namještaja, opoziciju onemogućio na duže vrijeme.

No, nije se zaustavio samo na tome. Budući da je ocjenjeno da postoji opasnost i mogućnost da se oporba počne okupljati u društvima, čitaonicama i klubovima raznih vrsta i ciljeva, naredno je iz Beograda da se intenzivno nadgledaju i takva udruženja, pa su, čim su policija ili drugi organi vlasti ocijenili da je to potrebno, sljedile zabrane.¹⁹

Svojevrsan oblik represije naspram političkoj oporbi režim je, u vrijeme diktature, primijenio posrednom i izravnom kontrolom ponašanja i kretanja pojedinaca, istaknutih i manje poznatih članova vodštava zabranjenih stranaka, kao i običnih članova. Izvršitelj nadzora bila je gotovo uvijek policija,²⁰ ali su za vlast radili i tzv. pouzdanici, najčešće osobe čiji se identitet nije spominjao.²¹ Kontrola je bila organizirana na nekoliko razina, često

zaštitu države u Beogradu srpnja 1929. god. Kasnije im je bila konfiscirana i imovina. Usp. R. Horvat, Hrvatska na mučilištu, n. dj, str. 445 i dalje; Fikreta Jelić-Butić, Ustaše i NDH 1941-1945, Zagreb 1977, str. 20.

¹²Vidi bilj. 6.

¹³Isto. Bio je to Šerif Kuzmić.

¹⁴Isto. O HSS-u i V. Mačeku usp. Lj. Boban, Maček i n. dj. gdje je navedena i ostala brojna literatura.

¹⁵Vidi bilj. 6.

¹⁶Usp. Hrvoje Matković, Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature, Zagreb 1972, 242.

¹⁷AISP, grupa XXI, inv. br. 1574; o tom strankama usp. Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. II, 443 i dalje; Vidi i bilj. 1.

¹⁸Vidi bilj. 1 i 6.

¹⁹AISP, grupa XXI, inv. br. 1547, okružnica Ministarstva unutrašnjih dela (MUD) Pov. J. B. br. 2318 od 1. II. 1929. i izvještaji iz raznih mjesta širom Hrvatske o tome.

²⁰O tome ima niz izvješća u AISP, grupa XXI, razdoblje od 1929- 1934. godine.

²¹Takve se osobe relativno često spominju, kako u nalogima MUD-a, tako i u izvještajima MUD-u iz Zagreba od strane kotarskog načelnika ili drugih upravnih organa (vidi prethodnu bilješku). Zanimljiv

i istodobno, pa se tako po svoj prilici provjeravala i sama kontrola, a ne samo oporbeni političari.²²

Naloge za nadzor uvijek su donosili organi vlasti iz Beograda, a zagrebački upravni organi - kao veliki župan zagrebačke oblasti ili od jeseni 1929. upravno odjeljenje Savske banovine ili odjeljenje državne zaštite iste banovine te zagrebački kotarski načelnik, bili su samo poluge u njihovu provođenju. Po nalogu Ministarstva unutrašnjih poslova zagrebački su upravni organi izvješćivali nadlogodavca u određenim vremenskim razmacima ili po potrebi. Bila je to, može se reći, rutinska kontrola. Spomenuti upravni organi izvješćivali su Beograd o političkom raspoloženju uopće, o nekom događaju, s ciljem da se režim upozna s namjerama oporbe kao i s mjerama poduzetim protiv oporbenih političara.²³

No, pored takva nadgledanja opozicionih političara po nalogu generala Petra Živkovića, predsjednika vlade i kraljeva adutanta, pa se može pretpostaviti da to znači i samog kralja, organiziran je još iscrpniji nadzor nad zagrebačkom političkom oporbom.²⁴ Naime, u Zagrebu je, vjerojatno u ožujku, a možda i početkom travnja 1929. godine,²⁵ organizirana najprije samo dnevna, a zatim i danonoćna kontrola kretanja grupe najistaknutijih političara iz vodstva Seljačko-demokratske koalicije, odnosno HSS-a i SDS-a. Na žalost nije sačuvan, ili možda za sada nije otkriven, taj početni nalog iz Beograda, a nisu pronađena (možda ni sačuvana) niti sva izvješća iz prve godine praćenja (1929), osobito ona s početka uvedene kontrole, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi s kojom je motivacijom naredeno to svakodnevno praćenje i tko je sve bio pod kontrolom. No, ipak se sa sigurnošću može pretpostaviti da je strogom nadzoru bio podvrgnut Svetozar Pribičević, osnivač Samostalne demokratske stranke, nekadašnji ministar unutrašnjih poslova i desna ruka kralja Aleksandra u prvim godinama postojanja Kraljevine SHS.²⁶ On je boravio u Zagrebu od početka sve do 17. svibnja 1929. godine, kad je otputovao u Beograd, usprkos upozorenjima da to ne čini;²⁷ po nalogu vlade odmah je interniran u Brusu u Srbiji.²⁸ Prema izvješćima sačuvanim iz srpnja 1929. god. vidljivo je da su zagrebački policajci tijekom dana tj. od jutra do večeri, pratili prvake HSS-a dr. Ivana Pernara,²⁹ dr. Ju-

je i podatak da je iz neposredne Mačekove okoline potkraj 1929. i tijekom 1930. gda C. B. prijateljica njegove pokojne supruge, odavala razne informacije o njegovim razgovorima činovniku A. Marčacu u Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine; ovaj je pak o tome izvješćivao Ministarstvo unutrašnjih poslova, kabinet predsjednika vlade i odjeljenje za državnu zaštitu. Arhiv Hrvatske (dalje: AH) SB, DŽ, kut. 1152, str. Pov 39 od 2. XII, br. 48 od 5. XII, br. 54 od 9. XII, br. 58 od 12. XII, br. 62 od 14. XII, br. 66 od 16. XII 1929. i br. 227 od 29. IV. 1930).

²²Isto. AH, SB uo Pov II 1244/32, kut. 1184.

²³Isto i AH, SB UO Pov II, 11/1930, kut. 107, 1928/1929, kut. 11, 119, itd.

²⁴Kao što je poznato P. Živković je došao u sukob s kraljem, pa je smijenjen, a njegov je nasljednik postao dr. Milan Srškić. No, ovaj nadzor nad zagrebačkim političarima nastavljen je i u početku njegove vlade, pa su nakon 5. I. 1932. izvješća o njihovu kretanju bila upućena na dr. M. Srškića. O neslaganju kralja i Živkovića usp. Lj. Boban, Maček i, n. dj. I, 68 i dalje.

²⁵Ta je kontrola započela na osnovu naloga vlade iz Beograda br. J. B. 33, na koji se stalno pozivaju izvješća upućivana iz Zagreba u Beograd. No, nigdje se ne spominje datum kad je taj nalog upućen. Po nekim drugim izvješćima samo se može pretpostaviti da se radi o kraju ožujka ili početku travnja 1929. god. Tako se u AH, SB, UO, 28002/30 kut. 161 čuva okružnica P. Živkovića od 9. X. 1930. Str. Pov. I br. 63 i tu se spominje spis Str. Pov. J. B. br. 31 od 31. III. 1929. Možda je kontrola počela s dolaskom J. Bedekovića za šefa policije u Zagrebu 3. IV. 1929.

²⁶O njemu usp. lit. u bilj. 1 i 16. Vidi i: T. Stojkov, Internacija Svetozara Pribičevića (1929-1931), Istorija XX. veka, zbornik radova, Beograd 1972, 4403-424; Lj. Boban, Svetozar Pribičević u opoziciji, Zagreb 1973; Vladko Maček, Memoari, Zagreb 1992, 86.

²⁷AH, SB UO Pov. II 25152/30, kut. 157.

²⁸Vidi bilj. 26.

²⁹S njim je započinjalo svako navedeno izvješće. O Pernaru usp. Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića, Zagreb 1973, knj. II, 10 i dalje; Lj. Boban, Maček i, n. dj. I, 19 i dalje, knj. II, 89 i dalje.

raja Krnjevića,³⁰ dr. Vladka Mačeka³¹ i Mariju Radić.³² Pod prismotrom je bio i dr. Milan Šufflay, albanolog i balkanolog svjetska glasa, koji je već 1921. godine bio osuđen na tri i po godine tamnice zbog svojih veza s pravaškim Hrvatskim komitetom.³³ Policajci su nadzirali i zgradu Hrvatskog seljačkog doma na Zrinjčevcu, gdje je do zabrane rada bilo sjedište HSS-a. Kasnije, o čemu svjedoči izvještaj iz studenog 1929. kad je praćenje postalo danonoćno, policija je istu pozornost posvetila i Većeslavu Wilderu, tada jednom od prvaka SDS-a.³⁴ Potkraj srpnja 1930. došao je pod istu vrstu prismotre i dr. Ante Trumbić, nekadašnji ministar vanjskih poslova, koji se sada priključio HSS-u.³⁵ Tu su grupu političara zagrebački policajci danonoćno pratili sve do 15. ožujka 1932. god. kad je kontrola ove vrste prestala - bez ikakva objašnjenja.³⁶

Predsjednički ured redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu o tom je nadzoru svakodnevno izvješćivao velikog župana zagrebačke oblasti, a zatim odjeljenje državne zaštite Savske banovine, koji su također svakodnevno slali ta izvješća u Beograd na ruke Petra Živkovića.³⁷ Tako je vjerojatno i kralj Aleksandar mogao svakodnevno pratiti kretanje vodstva Seljačko-demokratske koalicije te drugih nadziranih političara.

Uz navedene, koje su izravno pratili, policajci su imali i posrednu kontrolu nad brojnim drugim političkim djelatnicima, kao i drugim osobama s kojima su se spomenuti političari susretali u svomu političkom, poslovnom ili privatnom životu. Bili su to deseci raznih osoba - od drugih prvaka HSS-a, kakvi su npr. bili potpredsjednik stranke Josip Predavec³⁸ ili ing. August Košutić,³⁹ do prvaka Hrvatske stranke prava dr. Mile Budaka,⁴⁰ ili pripadnika

³⁰On je emigrirao u kolovozu 1929. godine i ostao u inozemstvu nekoliko godina. Usp. o njemu: V. Maček, Memoari, 88 i dalje (ovdje je vjerojatno greškom navedeno da je emigrirao u rujnu 1929); B. Krizman, Korespondencija, n. dj. 39 i dalje; Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. I, 23 i dalje, knj. II, 63 i dalje.

³¹Isto.

³²Mariju Radić, suprugu Stjepana Radića, a također i njihove kćeri Miru Košutić i Milicu Vandekar-Dević, kao i sina Vladimira, te »Slavensku knjižaru« u Jurišićevoj ulici policija je stalno držala pod prismotrom - o čemu će kasnije biti riječi. O njima usp. B. Krizman, Korespondencija, n. dj. 7 i dalje.

³³Usp. o njemu J. Horvat, Hrvatski panoptikum, Zagreb 1965, Milan Šufflay, str. 171-230; Dušan Zanko, Milan Šufflay, u: Dušan Zanko, Svjedoci, Barcelona-München 1987, str. 103-135.

³⁴O njemu vidi: B. Krizman, Korespondencija, n. dj. 4476; H. Matković, Svetozar Pribičević i, n. dj. 4 i dalje; Lj. Boban, Svetozar Pribičević u, n. dj. 57 i dalje; Isti, Maček i, n. dj. knj. II, 4475-4476 i dalje. Njegovo se prezime u literaturi piše i kao Vilder.

³⁵Usp. Ivo Petrinović, Ante Trumbić - politička shvaćanja i djelovanje, Zagreb 1986, gdje je navedena i ostala literatura. Vidi i bilj. 1 i 7. Trumbića su, istodobno kad i Mačeka, zagrebački policajci pratili po nalogu MUD-a Beograd Pov. J. B. br. 25899 još tijekom rujna 1929, a nastavili su i kasnije (dvostruki nadzor), ali je u ove posebne izvještaje upućene predsjedniku vlade P. Živkoviću, odnosno M. Srškiću, uveden tek 25. srpnja 1930. (AH, SB UO Pov II 11/1930, kut. 107).

³⁶Danas se ti izvještaji čuvaju u AISP, grupa XXI, inv. br. 1734 (izvještaji iz srpnja i kolovoza 1929), te u AH, SB DZ, Str. pov spisi, kut 1152-1157 (izvještaji od studenog 1929. do 15. ožujka 1932).

³⁷Isto. Policijska izvješća upućena Velikom županu zagrebačke oblasti, odnosno odsjeku za državnu zaštitu Savske banovine imaju uglavnom značaj informacije o kretanju nadziranih osoba. Tek pokatkad je šef zagrebačke policije ili njegov zamjenik dodao po koju rečenicu s mišljenjem o značenju npr. određena razgovora ili sastanka. Izvješća upućivana u Beograd od strane Velikog župana ili odsjeka državne zaštite su u adresi naslova - tj. P. Živkovića, odnosno M. Srškića, imala shemu, tj. poziv na spis J. B. br. 33, a zatim bi sljedilo policijsko izvješće. Međutim, od rujna 1931. godine određeni komentar bi već u tom početku, tj. odmah iza adrese P. Živkovića, sljedilo s namjerom da se ukaže adresatu na značajne određeni postupaka ili razgovora pojedinih političara. Te posljednje komentare uglavnom je pisao Vukašin Sredojević, politički upravni sekretar Savske banovine, a u ime njezina bana. O njemu v: AH. Personalia SB, br. 11140.

³⁸O njemu usp. B. Krizman, Korespondencija, n. dj. 244 i dalje; Lj. Boban, Maček i, n. dj. II 4676/4468 i dalje.

³⁹Usp. B. Krizman, Korespondencija, n. dj. 40 i dalje; Lj. Boban, Maček i, knj. I, 447 i dalje.

⁴⁰Usp. npr. Jere Jareb, Prilog o životopisu dra Mile Budaka (Sv. Rok, Lika, 30. kolovoza 1899 - Zagreb, 7. lipnja 19445), u: Mile Budak, pjesnik i mučenik Hrvatske, Barcelona-München 1990, str. 81-95, gdje je navedena i ostala literatura. Vidi i bilj. 1.

SDS-a kanonika Korenića,⁴¹ te predstavnika srbijanske političke oporbe koji su dolazili u Zagreb na razgovore.⁴²

Kontrola pojedinaca bila je relativno široko zamišljena i ostvarena. Policajci su tako zadirali ne samo u političku ili poslovnu djelatnost nego i u privatnost tih osoba, doduše uglavnom ne komentirajući u toj vrsti izvješća osobe ili događaje iz privatnog života.⁴³ Dugotrajno i danonoćno praćenje političkih protivnika pokazuje i očit strah režima pred opozicijom, ali i njegovo nastojanje da brzo reagira na svaku oporbenu akciju. Svakako je u svemu tome prisutna i namjera zastrašivanja i onespokojavanja kontroliranih osoba. Praćenje je žrtvama bilo uočljivo, pokatkad popraćeno incidentima,⁴⁴ ali i gotovo banalno smiješnim situacijama.⁴⁵ Kontrola je izazivala tjeskobu, ali i budila buntovni duh i otpor. Nadzirani političari nisu odustajali od svojih uvjerenja i svemu usprkos nastavili su svoje djelovanje, pa su čak uspješno organizirali ne samo osobne političke razgovore nego i relativno široke skupove.⁴⁶

Represivne mjere diktature i njezino arbitriranje u političkom životu pokazuju dva politička ubojstva u Zagrebu - počinjena iz suprotnih razloga - prvo u ožujku 1929, a drugo, možda povezano s njim, u veljači 1931. godine.

U Zagrebu, na ulici, pred ulazom u kuću u kojoj je stanovao, dne 22. ožujka 1929. god. ubijen je Toni Schlegel, direktor »Jugoštampe« i glavni urednik »Novosti«, osoba kraljeva povjerenja.⁴⁷ Ubili su ga mladi pripadnici zabranjene Hrvatske stranke prava, a policija je, ne mogavši odmah identificirati počinitelje, povela opsežnu istragu među komunistima, pristašama i članovima Hrvatske seljačke stranke, a na kraju i među pripadnicima HSP-a.⁴⁸ Nakon drugotrajne istrage, popraćene fizičkim i psihičkim maltretiranjem, samo su neki od počinitelja identificirani, a neki su uspješno emigrirali.⁴⁹ Uz optužbe za ubojstvo Schlegela državni ih je tužitelj okrivio i za proturežimske druge akcije.⁵⁰ Izvedeni su na sud tijekom svibnja i lipnja 1931. godine, nakon istrage koja je trajala više od godinu dana. Kazne su bile drastične: dvije smrtno kazne, a za nekoliko optuženika dugogodišnji za-

⁴¹Kanonik Korenić bio je prijatelj S. Pribičevića i neko vrijeme veza zagrebačkih opozicionara s njim - u inozemstvu. Korenić je često slao pisma u Graz, pa je to policiji postalo sumnjivo i ona je počela cenzurirati ta pisma. Bio je predsjednik organizacije SDS-a u Zagrebu. U njegovu domu na Kaptolu nekoliko su se puta sastajali Maček, Pernar, Trumbić i drugi. AH, SB DZ Pov II, 25237/33, kut. 1309.

⁴²O tim razgovorima i ličnostima usp. lit. u bilj. 1.

⁴³Tako su često legitimirali sve posjetioce odvjetničke pisarnice Pernara i Mačeka, a pratili su i druge osobe koje su se s njima ili drugim političarima sastajale, pa čak i one u kavanama. Policajci su brzo saznali i za sve rodbinske i prijateljske, pa čak i vrlo intimne, veze nadziranih osoba.

⁴⁴Svi nadzirani znali su da ih prate, pa su ponekad, kao npr. Marija Radić, zato što je policijska pratnja bila suviše očita, došli s njima u sukob, ili su se, kao npr. I. Pernar, grubo obraćali agentima, pa su ovi nastojali uzvratiti. Bilo je i istraga kad policijski agenti ne bi u potpunosti ispunili svoj zadatak u praćenju određene osobe - osobito I. Pernara ili V. Mačeka.

⁴⁵I. Pernar je često puta na razne načine nastojao izbjeći policijsku pratnju pa je ulazio u kuće s dva izlaza, naglo zaustavljao taxi i odvezao se zatim u nepoznatom pravcu, itd. V. Maček bi se lijepo pozdravio s agentima i, kad je nekamo putovao, rekao bi im - vidjet ćemo se za nekoliko dana, sada nećete imati posla, itd.

⁴⁶Usp. bilj. 1.

⁴⁷O njemu usp. npr. H. Matković, Svetozar Pribičević i, n. dj. str. 108 i dalje; Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. I, 38 i dalje.

⁴⁸AH, SB, UO Pov II, 2531/1930, kut. 120. Ovdje se nalazi više spisa o toj istrazi. Među uhićenima bio je i dr. Mile Budak. On je uhićen 29. X. 1929. i proveo je u zatvoru, najprije u policiji, a zatim u Sudbenom stolu oko sedam mjeseci bez sudske istrage. Usp. J. Jareb, Prilog životopisu, n. dj. str. 26/27.

⁴⁹AH, SB UO Pov II, 10892/31; ND, Kns 163/1931; R. Horvat, Hrvatska na mučilštu, n. dj. str. 4460, 486.

⁵⁰Isto.

tvor.⁵¹ Režim diktature ovom je sudskom presudom pokazao svoju nesmiljenost u ugušivanju političke oporbe, iako se u stvari sudilo za ubojstvo i pokušaje terorističkih akcija.

Još tijekom istrage protiv počinitelja Schlegelova ubojstva, po instrukcijama iz Beograda, zagrebačka je policija, na čelu koje je od početka travnja 1929. godine bio dr. Janko pl. Bedeković,⁵² određene sumnje usmjerila i protiv dr. Milana Šufflaya, kao jednoga od sukrivaca za pravašku »frankovačku« propagandu.⁵³ Kako je naprijed već rečeno, zagrebačka je policija među ostalim građanskim političarima, pratila i njega danonoćno, iako se u to vrijeme uglavnom nije politički isticao, osim što se družio s mnogim istaknutim opozicijskim prvacima, kao npr. sa svojim školskim drugom V. Mačekom, ali i drugim iz spomenute nadzirane grupe građanskih političara.⁵⁴

Po svemu sudeći, iako to nikada nije do kraja razjašnjeno, atentat je na Šufflaya izvršio jedan od kasnije po zlu poznatih agenata zagrebačke policije, kojem je to ubojstvo možda bilo ulaznica za posao u tom redarstvu.⁵⁵ Zbilo se to 18. veljače 1931. godine uveče u središtu Zagreba. Šufflay je umro u bolnici kasno slijedećeg dana ne došavši k svijesti. Odmah pokrenuta policijska istraga pod Bedekovićevim vodstvom izbrisala je tragove »nastojeći« pronaći počinitelje među Šuffleyevim poznanicima.⁵⁶ Već i ta činjenica pokazuje da režimu nikako nije bilo stalo da se javnosti otkriju počinitelji toga političkog zločina. Ostale su samo pretpostavke, a jedna od njih može biti i osveta režima zbog ubojstva T. Schlegela, kao i drugih pravaških akcija.⁵⁷

No, iako motivi za Šufflayevo ubojstvo ostaju i dalje nerazjašnjeni, može se reći da je i ono u punoj mjeri pokazalo pravi smisao diktature: onemogućavanje političke oporbe. Ono je, zbog toga što se dogodilo nakon prve dvije godine kraljeva apsolutističkog režima, bilo svojevrsna potvrda takvih namjera i prakse, a po reagiranju redarstva u otkrivanju ubojica uvod u nova politička razračunavanja. Potvrđuje to i pokušaj ubojstva zagrebačkog odvjetnika i hrvatskog književnika dr. Mile Budaka 7. lipnja 1932. godine, usred dana i u središtu Zagreba. Zahvaljujući vlastitoj prisebnosti i fizičkoj konstituciji Budak je ostao živ. Napadači na nj kasnije su osuđeni na manje vremenske kazne zatvora, a on je emigrirao početkom 1933. godine.⁵⁸

Opsežan i dugotrajan nadzor nad spomenutom grupom političara, kao i onima koji su s njima dolazili u doticaj, ipak za režim nije bio dostatna mjera. Iako je služio onemogućavanju oporbe, nadzor je uglavnom bio zastrašivanje, ali ne i prava kazna. Kako se opozicija samo prividno povukla i odustala od javnoga političkog djelovanja, a bilo je očito da ne miruje, počele su kazne, o čemu svjedoči i Šufflayevo ubojstvo. No, treba dodati da

⁵¹Isto.

⁵²Vidi bilj. 25.

⁵³Vidi bilj. 33 i 48.

⁵⁴Usp. V. Maček, Memoari, 93.

⁵⁵Bio je to Branko Zwerger. Usp. B. Janjatović-Petar Strčić, Ubojstvo Milan Šufflaya, Vjesnik, 28. VI 1991, str. 9; usp. J. Horvat, Hrvatski panoptikum, n. dj.

⁵⁶AI, SB UO Pov II 3686/31, kut. 2044. Zanimljivo je napomenuti da izvješćima upućenim P. Živkoviću (84 Str. Pov. od 19. II 1931. - govori o 18. II) te 85 Str. Pov. od 20. II. 1931 - govori o 19. II) nema ni riječi o onome što će se zbiti, ili što se je dogodilo. U izvješću od 19. II 1931. se kaže da je M. Šufflay bio 18. II. ujutro kod V. Mačeka u stanu, a u onom od 20. II. 1931. da je Maček bio 19. II. kod Šufflaya u bolnici.

⁵⁷O raznim pretpostavkama za ubojstvo M. Šufflaya govori i J. Horvat, Hrvatski panoptikum, M. Šufflay, n. dj. str. 226 i 227.

⁵⁸Usp. J. Jareb, Prilog životopisu, n. dj.

su i one, kao i nadzor, imale donekle i preventivnu ulogu, tj. izricane su u raznim povodima kako bi se unaprijed osujetila oporbna akcija, a nisu bile samo odgovor na određene pokušaje opozicijskoga djelovanja. To se može pratiti po pojedinačnim primjerima kažnjavanja političkih prvaka. Kazne su različitog intenziteta - od uhićenja, interniranja i presuda na duži ili kraći zatvor do ubojstva, kojima se drastično eliminiralo političke protivnike.

Među prvima je,⁵⁹ nakon što je internacijom onemogućen Svetozar Pribičević, nizom kazni raznog intenziteta likvidiran iz političkog života potpredsjednik HSS-a - Josip Predavec, po mišljenju policije radikalniji opozicionar od samoga predsjednika HSS-a V. Mačeka.⁶⁰

U sklopu intenzivne prisutnosti Seljačkog doma u Zagrebu policija je registrirala i čest boravak Josipa Predavca, te njegove sastanke s drugim vodećim ličnostima oporbe.⁶¹ Kako se za njega nije odmah našla politička inkriminacija pronađeni su drugi razlozi za njegovo diskreditiranje u političkom i osobnom životu - pronevjera i slom Hrvatske zadružne seljačke banke. Predavec je uhićen 10. prosinca 1929. i smješten u istražni zatvor Sudbenog stola u Zagrebu, a optužnicu protiv njega je državni tužitelj podigao pred istim sudom 7. travnja 1930. godine. Okrivljen je da je kao član ravnateljstva i predsjednik osiguravajuće zadruge »Providnost«, koja je bila u sklopu Hrvatske seljačke zadružne banke, naredio izradu lažnih završnih računa za razdoblje od 1923. do 1927. godine (za svaku godinu posebno) pa da je zbog takva poslovanja Hrvatska zadružna seljačka banka propala prvih mjeseci 1929. godine, u vrijeme kad je počinjala svjetska ekonomska kriza, koja je u Kraljevini Jugoslaviji svom žestinom harala 1931. i slijedećih godina. Radilo se zapravo o tome da je šestojanuarski režim procijenio da ta banka financira Hrvatsku seljačku stranku, pa je političkim putem naređeno Jugoslavenskoj narodnoj banci da joj uskrati kredite i tako legalno, još prije krize, uništi Hrvatsku zadružnu seljačku banku.⁶² Iako se iz cijeloga sudskog materijala može vidjeti da su optužbe iskonstruirane, a na sudu se nisu mogle nesumnjivo dokazati, Predavec je Sudbeni stol osudio 7. lipnja 1930. godine na dvije i po godine strogog zatvora i 5000 dinara novčane kazne. Optužbe su bile iskonstruirane ali, iako su ga branili vrsni branitelji⁶³, volja je režima bila jača od savjesti i stručnosti sudaca.⁶⁴

Predavec je odveden u kaznionicu Lepoglava na izdržavanje kazne. No, ni tamo nije imao mira - još je dva puta bio osuđivan. Prvi puta po optužnici od 8. rujna 1930. pred zagrebačkim Sudbenim stolom zato što je pred svjedocima 14. II. 1929. u Dugom selu rekao da kralj nije smio raspustiti Narodnu skupštinu. Presudom od 11. IV. 1931. osuđen je na još dva mjeseca zatvora.⁶⁵ Drugi je puta suđen pred sudom u Bjelovaru, i to zajedno sa svojim braniteljem dr. Mirkom Košutićem, pod optužbom da je uvrijedio sud u spisu kojim su tražili reviziju sudskog procesa iz 1930. godine. Oni su upozoravali na neutemeljenost suđenja, a sud je to ocijenio vri-

⁵⁹Znakovit je slučaj dr. Milovana Žanića, odvjetnika iz Nove Gradiške, nekadašnjega narodnog zastupnika s liste Hrvatskog bloka, koji je 9. VI. 1929. na skupštini odvjetničke komore u Zagrebu tražio da se u uobičajenom pozdravnom brzojavu kralju uputi apel za povratak građanskih prava. Zbog toga je optužen pred Sudom za zaštitu države u Beogradu i 27. VI. 1929. osuđen na šest mjeseci zatvora. Usp. R. Horvat, Hrvatska na, n. dj. 443- 445.

⁶⁰AH, SB UO 1393/1929, kut. 118. Izvještaj uprave policije br. 23467 Prs od 30. XII. 1929.

⁶¹On se spominje u izvještajima upućenim P. Živkoviću iz srpnja i kolovoza 1929. Vidi bilj. 36.

⁶²Usp. V. Maček, Memoari, 92.

⁶³Bilo ih je sedam, a među njima i dr. Mirko Košutić, dr. Radivoj Walter, dr. Toma Jančković i dr. Mile Budak.

⁶⁴AH, DN, Kns 3/1930, kut. 244. U toj istrazi saslušan je i dr. V. Maček.

⁶⁵Isto.

jedanjem sudaca. Sudski je proces ovaj puta održan u Bjelovaru, pa je Predavec 18. II 1932. osuđen na 14 dana zatvora i novčanu kaznu.⁶⁶

Nakon izdržane kazne onemogućen je zauvijek. Ubijen je po nalogu režima u Dugom selu, pred svojom kućom, 15. srpnja 1933. godine. Režim je to ubojstvo pokušao prikazati obračunom iz osvete.⁶⁷ To je svakako bila izlika kao i suđenje Predavcu 1930. godine, jer se zapravo radilo o likvidiranju, po ocjeni režima, opasna političara, a takvim je smatran ovaj ubijeni potpredsjednik HSS-a.

Iako je šestojanuarski režim - bolje rečeno sâm kralj, pokušao doći do mirnijih odnosa s oporbom, barem s njezinim najistaknutijim predstavnicima, nastojeći ih minimalnim ustupcima pridobiti za svoju politiku,⁶⁸ ipak nije odustajao od njihova kažnjavanja kad takvi pokušaji ne bi uspjeli, a, dakako, često i prije tih pokušaja. Tako je raznim kaznama zahvaćen čelnik Seljačko-demokratske koalicije i predsjednik HSS-a dr. Vladko Maček, po svom položaju najistaknutiji predstavnik oporbe, mada je režim s njim pregovarao o načinima suradnje.

Policajci su, kao izvršitelji naloga viših organa vlasti, pratili ne samo svaki njegov pokret nego i nadzirali i svaku osobu s kojom je on dolazio u doticaj u svojoj odvjetničkoj kancelariji, na sudu, u privatnom životu. Tražili su priliku da ga optuže, razlog da ga uhite i osude. Prilika za to je bilo mnogo i režim ih je iskoristio. Relativno često bio je dr. Maček na saslušanjima u policiji,⁶⁹ a prava se prilika pružila potkraj 1929. godine - uhićen je 22. prosinca pod sumnjom da je financijski pomagao HSS-ovske omladince koji su 1. prosinca 1929. na dan desete godišnjice »ujedinjenja«, tj. stvaranja Kraljevstva SHS aktivirali nekoliko eksplozivnih naprava po zagrebačkim ulicama i pripremali atentat na vlak poklonstvene deputacije iz Zagreba upućene kralju.⁷⁰ Tim se mladim ljudima sudilo pred Sudom za zaštitu države u Beogradu pa je i Maček odveden u beogradski zatvor. Znakovit je za postupak režima prema tom vodi HSS-a bio i tzv. »Lex Maček« kako je neslužbeno nazvana odredba po kojoj optuženik nije mogao nasamo razgovarati sa svojim braniteljem ni onda kad je već bila podignuta optužnica protiv njega. Tom se odredbom htjela postići potpuna Mačekova izolacija tijekom istražnoga sudskog postupka.⁷¹ Za Mačekove se branitelje javilo 100 odvjetnika samo iz Hrvatske, te velik broj iz cijele države, ali je Sud za zaštitu države dozvolio samo sedmorici da ga brane.⁷² Budući da se

⁶⁶AH, DN, Kns 748/1930, kut. 250. Dr. Mirko Košutić je tada osuđen na mjesec dana zatvora i novčanu kaznu. Valja napomenuti da je u povodu tog postupka protiv J. Predavca bio proganjan i kažnjen i dr. I. Pernar jer da je uvrijedio sud i to tako što je svjedočio u Predavčevu korist i ukazivao na iskonstruiranost optužnice i propuste u sudskom postupku. On je osuđen na mjesec dana zatvora i 2000 dinara kazne (AH, SB II DZ 22861 i 22922/1932). Posljednji sudski proces protiv J. Predavca bio je održan očito iz političkih razloga u Bjelovaru, a ne u Zagrebu. Naime, po nalogu viših organa za taj postupak je delegiran bjelovarski sud - možda i zato da ne bi došlo od kakvih manifestacija u Zagrebu. Na ovom posljednjem sudenju branitelj Predavcu bio je dr. V. Maček.

⁶⁷Predavca je ubio Tomo Košćec, seljak iz Dugog sela. On je u tijeku sudskog procesa protiv Predavca zbog Hrvatske seljačke zadrudne banke svjedočio protiv njega, pa je to bio izgovor kako ga je ubio iz osvete. Iako je Košćecu, kako je kasnije sâm pričao na robiji u kaznionici u Lepoglavi, bio obećan novac kad izvrši to ubojstvo, vjerojatno je zbog umirivanja javnosti bio osuđen na kaznu zatvora. Usp. Ivica Abramović, Istina o tzv. Ličkom ustanku 1932. godine u Brušanima, *Casopis za suvremenu povijest*, 1- 2/1990, str. 207; vidi i bilj. 64. Valja još dodati da je Predavčeva supruga, majka šestoro djece, nakon muževa ubojstva, dobivala od države novčanu pomoć, relativno visoku, što je bio svojevrsni pokazatelj upletenosti režima u to ubojstvo. (AISP, grupa XXI, inv. br. 4215).

⁶⁸Usp. Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. I, 69 i dalje.

⁶⁹V. Maček, Memoari, n. dj. 87 i dalje.

⁷⁰Isto, 88; Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. I, 50 i dalje.

⁷¹V. Maček, Memoari, 89.

⁷²Isto i AH, SB UO 5881/1930, kut. 127. Tu se kaže da su odvjetnike za obranu V. Mačeka okupljali dr. I. Pernar i dr. Milan Dečak od veljače do travnja 1930. Uspjeli su okupiti 162 branitelja, ali ih je

na sudu Mačeku nije mogla dokazati krivica za djelovanje tih omladinaca, on je oslobođen.⁷³ Vratio se u Zagreb 16. lipnja 1930, nakon gotovo polu-godišnjeg zatvora.⁷⁴ Pušten je bez ikakve isprike ili opravdanja za postupak prema njemu, kao uostalom i mnogi drugi optuženici prije i nakon toga. Nadzor je nad njim, dakako, odmah ponovno uspostavljen, kako onaj poseban, danonoćni, tako i onaj povezan s raznim događajima, rutinski.⁷⁵

Određenu ambivalentnost u postupku režima prema Mačeku možemo utvrditi u nekoliko navrata. Tako mu je npr. potkraj rujna 1930. godine odobreno putovanje u Karlove Vary zbog liječenja, izdana po kratkom postupku putovnica, a on je sâm o tome najprije obaviješten telefonom.⁷⁶ U vrijeme izbora za Narodnu skupštinu nakon ustava od 3. rujna 1931, Maček je ostao na slobodi, iako su organi vlasti nesumnjivo utvrdili da je slao razne poruke članovima HSS-a odgovarajući ih od glasovanja i to ne samo u Zagrebu nego i širom Hrvatske. Tada su uhićeni i preslušani mnogi članovi HSS-a, ali u Mačka se na taj način nije diralo. Izvršena je jedino premetačina njegova stana i odvjetničke kancelarije, pronađene brojne zabranjene knjige i brošure, te leci, ali se protiv njega nije poduzelo ništa više.⁷⁷ U prosincu 1931. godine pred Sudbenim stolom u Zagrebu trebala je biti održana rasprava protiv V. Mačka kao izdavača lista »Dom«, te niza suradnika toga lista,⁷⁸ zbog nekoliko članaka objavljenih u vremenu između 11. prosinca 1929. i 21. svibnja 1930. godine. Taj je postupak pokrenut odmah nakon zabrane izlaženja lista 26. svibnja 1930. godine⁷⁹ i najprije je cijeli optužni materijal predan Državnom sudu za zaštitu države u Beogradu. Nakon dužeg vremena, tek u travnju 1931, taj je sud ustupio cijeli slučaj na rješavanje Sudbenom stolu u Zagrebu. Zbog zastare slučaja Maček i svi drugi suoptuženici oslobođeni su optužbi.⁸⁰

sud priznao samo sedam. Obranu je vodio dr. Ante Trumbić. To spominje i Maček u svojim Memoarima, ali ne sa svim tim detaljima.

⁷³V. Maček, Memoari, n. dj. 88. Usp. i: Svjedok povijesti. Ivan Bernardić, kraljev, poglavnikov i maršalov zatvorenik, (2), Nečjeljna Dalmacija, 16. VI. 1991, str. 14. Intervju vodio Davor Butković. Bernardić kaže da je Mačka za financijsko pomaganje namjeravanih diverzija optužio J. Jelašić, a da je on, Bernardić, svojim svjedočenjem u potpunosti odbacio te navode. Bernardić je tada osuđen na 15 godina robije. Usp. i Lj. Boban, Maček i, n. dj. knj. I, 50 i dalje.

⁷⁴Čim je pušten »ispod sudenja« Mačka je na njegovu putu iz Beograda u Zemun, a zatim u Zagreb, pratio posebni agent zagrebačke policije. On je u svom izvještaju o tom nadzoru zabilježio da je Maček u pratnji svojih branitelja krenuo 15. VI. iz Zemuna u Zagreb. Na putu su ga dočekivali seljaci pozdravljajući ga. U Novoj Gradiški je, kaže dalje u svom izvještaju taj agent, supruga dr. M. Zanića donijela Mačeku vijenac s hrvatskom trobojnicom, što je policija naknadno istraživala kao kažnjivo djelo (AII, SB UO 5881/1930, kut. 127).

⁷⁵U AII, SB UO Pov II, 12400/1930 čuva se poseban izvještaj zagrebačke policije (u kopiji) upućen MUD-u u Beograd od 16. VI. 1930. o dočeku Mačkovom na zagrebačkom željezničkom kolodvoru. Navode se i imena osoba koje su ga dočekale: I. Pernar, V. Wilder, V. Trnjar, Radićeva supruga s kćerkama, M. Budak te mnogi drugi. Policija je zabilježila da je I. Pernar bio osobito »bezobrazan« prema nadzorniku policijske straže zato što mu je policijski činovnik Josip Stepanović zabranio da održi govor. Na izlazu iz kolodvora okupljena grupa ljudi - njih oko 250 - zapjevala je hrvatsku himnu »Lijepu našu«, na što je policija intervenirala i rastjerala ih; bilo je i uhićenih.

⁷⁶V. Maček, Memoari, 92; AII, SB UO Pov II, 11/1930, kut. 107, gdje se čuvaju razni izvještaji o kretanju Mačka i Trumbića. U dopisu Predsjedničkog ureda zagrebačkog redarstva Str. Pov. 74/930. on 30. IX. 1930. upućenog Savskoj banovini, odjeljku državne zaštite se kaže da je Mačeku izdana putovnica br. 7446/7870 u važnosti od 6 tjedana tj. do 12. studenog 1930. kako je sam tražio. To je izdano prema odobrenju iz Beograda, Ministarstva unutrašnjih dela Pov I br. 344151 od 29. IX. 1930, dakle u roku od jednog dana. Policija je dakako pratila Mačkov odlazak u inozemstvo i o tome postoji poseban izvještaj od 5. X. 1930. (na i. mj. Str. Pov. 74/30).

⁷⁷AII, SB UO Pov, II 31948/31.

⁷⁸AII, DN Kns 361/1931, kut. 253. Osim Mačka trebali su odgovarati i Ljubomir Maštrović, kao odgovorni urednik i ponekad pisac, Josip Predavec kao pisac, a dijelom i kao urednik, Milica Vandekar (Radićeva starija kćerka), Ivan Bunjevac, Ivan Tuškan, Krešimir Devčić, Vladimir Radić (Radićev sin), M. Pavlek Miškina i neki drugi.

⁷⁹»Dom« je zabranjen po nalogu MUD-a Beograd 26. V. 1930.

⁸⁰AII, DN, Kns 361/1931. kut. 253 i Kns 180/1932, kut. 259.

Međutim, kako nikako nije mogao spriječiti Mačekovo političko djelovanje, režim se na kraju odlučio na drastičan potez. Zbog Zagrebačkih punktacija te izjava stranim novinama o značenju tih prijedloga hrvatske oporbe za rješanje unutrašnje-političkih suprotnosti u Kraljevini Jugoslaviji,⁸¹ Maček je po nalogu iz Beograda uhićen 31. siječnja 1933. godine i odmah deportiran u Čajnice.⁸² Tu je u internaciji proveo gotovo mjesec i po dana da bi 11. ožujka 1933. bio prebačen u istražni zatvor Suda za zaštitu države u Beogradu. Režimu se očito žurilo. Cijeli je postupak proveden u mjesec i po dana. Optužnica je podignuta 13. glavna rasprava održana 24. i 25. a presuda je izrečena 29. travnja 1933. godine. Zbog Zagrebačkih punktacija osuđen je samo Maček, iako su i drugi potpisnici bili prisutni raspravi, i dobrovoljno izrazili solidarnost s njim.⁸³ Kažnjen je na tri godine strogog zatvora »uz olakšicu 'custodiac honestae'«, što je značilo da je osuđenik oslobođen izravna nadzora upravitelja kaznionice u Sremskoj Mitrovici - poznatoj po političkim osuđenima. U kaznionicu je odveden 2. svibnja 1933. godine. Zbog očeve smrti i pogreba Maček je pušten, dakako uz policijsku pratnju, 24. prosinca 1933. u Zagreb. Tada ga je policija pokušala nagovoriti da napiše molbu kako bi produžio dopust, pa možda postigao i oslobođenje od kazne, ali on je to odbio. Vratio se u zatvor. Za boravka u S. Mitrovici sâm je kralj putem posrednika pokušao postići politički kompromis s njim, ali Maček je odbio pregovarati sve dok se nalazi na izdržavanju kazne.⁸⁴ Na kraju je zbog bolesti otpremljen u Zagreb, u bolnicu. Ovdje se pod policijskom prisutom nalazio od 15. srpnja do 22. prosinca 1934. god. kad je, nakon kraljeve smrti, amnestiran od daljnega izdržavanja kazne.⁸⁵

Režimu ni nakon svih navedenih postupaka nije uspjelo slomiti vođu HSS-a. Maček, unatoč kaznama, nije odustajao od političke borbe, a nije odustajala niti stranka kojoj je bio na čelu. Pokazalo se da se represijama ne mogu riješiti politička kao ni druga pitanja koja su potresala društveni život u Kraljevini Jugoslaviji. No, režim, unatoč tome, nije odustajao.

Sve se to potvrdilo i u reagiranju dr. Ivana Pernara, jednoga od istaknutih članova vodstva HSS-a, na nadzor i na razne kazne koje su sljedile uglavnom beznačajne političke delikte. Prema dostupnim podacima, Pernar je u odnosu na druge političare koje je policija pratila stalno »izazivao« - uspješno bježeći od nadzora, govoreći na raznim skupovima mnogo toga što se režimu nije sviđalo, ukratko - nije se pokoravao mjerama koje je režim

⁸¹Više o tome Lj. Boban, Maček i, knj. I, 87 i dalje. Tu je navedena i ostala literatura.

⁸²All, SB UO 16/1933, kut. 1159. Internacija je izvršena prema presudi uprave zagrebačke policije Str. Pov. br. 12/1933. od 31. I. 1933. god. Maček je osuđen na 20 dana zatvora i progon u Čajnice zbog održavanja sastanaka bez odobrenja i protudržavnih izjava u novinama (to su za policiju bili »pismeni sastavci protudržavne sadržine«).

⁸³V. Maček, Memoari, 102/103; All, SB II DZ 13373/33, kut. 1922. Tu se čuvaju spisi vezani uz istragu oko raspačavanja brošure »Sudjenje dr. V. Mačeku«, kao i one u vezi sa Zagrebačkim punktacijama.

⁸⁴Usp. Lj. Boban, Maček i, n. dj. 98 i dalje; V. Maček, Memoari, 105/106.

⁸⁵Isto. Za vrijeme boravka u bolnici Mačeka je htio posjetiti zagrebački nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac, ali je uprava policije odbila njegovu molbu. A. Stepinac je osobno htio zahvaliti Mačeku na čestiti prigodom njegova postavljenja za nadbiskupa. »Upravnik« zagrebačke policije Stanoje Mihaldžić je u tom povodu išao na razgovor k nadbiskupu da mu objasni kako je dozvola za posjete Mačeku zapravo stvar kaznionice u S. Mitrovici i da su posjete dozvoljene samo rodbini. Tom je prigodom Stepinac rekao Mihaldžiću »da je dr. Maček po njegovu mišljenju ipak veliki narodni čovik, a on ga htio posjetiti svakako u dobroj nameri samo kao sveštenik i čovek, jer da je čuo, da je dr. Maček teško bolestan«. All, SB UO Stogo pov. 327/1934, kut. 1162. Mačeka su htjeli posjetiti i neki političari, ali je i njima to odbijeno. Danonočno su ga čuvala dva policijska agenta. All, SB UO Str. pov. 547/34.

poduzimao.⁸⁶ Zbog toga je šef zagrebačkog redarstva dr. Janko pl. Bedeković 18. ožujka 1930. godine Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine predložio da se Pernara internira. U tom je prijedlogu naveo razne, po njegovu sudu, inkriminacije: da je Pernar bio Radićev miljenik; da često dolazi u doticaj s narodom, jer k njemu dolaze brojni seljaci i drugi građani; da je kriv za akcije omladinaca u vezi s bacanjem bombi po zagrebačkim ulicama i s namjeranim atentatom na vlak s poklonstvenom deputacijom građana Zagreba kralju u Beograd prosinca 1929; da prigodom raznih društvenih događaja u Zagrebu zastupa hrvatsku ideju; da se zalaže za isticanje hrvatske zastave u svečanim zgodama; da se svakodnevno sastaje s drugim oporbenim političarima, itd. Taj je Bedekovićev prijedlog Kraljevska banska uprava prihvatila početkom travnja 1930, ali je desetak dana kasnije Ministarstvo unutrašnjih dela u Beogradu ocijenilo da još nije vrijeme za Pernarovu internaciju. Naredilo je, međutim, i nadalje opsežnu prisotru njegovih postupaka.⁸⁷

Zahtjev za motrenje Pernara obvezivao je i druge organe vlasti, a ne samo zagrebačku policiju, pa su u kratko vrijeme, od svibnja do početka prosinca 1930, protiv njega podnesene četiri prijave zbog vrijeđanja vlasti. Pernar je policijski kažnjen na četiri kazne od po 14 dana zatvora, a kaznio ga je i kotarski načelnik u Zagrebu na pet dana zatvora. Odveden je u policijski zatvor 10. prosinca 1930. kako bi izdržao kaznu od 56 dana zatvora. Za vrijeme izdržavanja kazne štrajkao je i gladu zbog postupaka prema njemu, ali to mu nije pomoglo da ga ne osude i po peti put za istu inkriminaciju. Na kraju je završio u bolnici pod policijskom paskom, a cijeli je njegov slučaj namjerno odugovlačen sve do rujna 1931. godine (postavljalo se stalno pitanje izdržavanja kazne od pet dana koje mu je »dodijelio« kotarski načelnik, kao i zadnjih 14 dana policijskog zatvora), kad je sve prepušteno sudu.⁸⁸

Policija je potkraj 1931. poslala skupljeni materijal protiv Pernara Sudbenom stolu u Zagrebu, ali je ovaj ipak tijekom ožujka 1932. godine ocijenio da spomenute inkriminacije nisu dovoljne za pokretanje sudskog postupka. S time se složilo i Ministarstvo pravde u Beogradu, pa je Pernar vrlo kratko vrijeme ostavljen na slobodi, no opet je kažnjen u vezi s obranom J. Predaveca - kako je naprijed već rečeno.⁸⁹

Dr. Ivan Pernar ponovno je uhićen nekoliko mjeseci kasnije i predan Sudu za zaštitu države u Beogradu, koji ga je 14. ožujka 1933. godine osudio na godinu dana strogog zatvora; izdržao ju je u S. Mitrovici.⁹⁰

Ali, to nije bilo sve. Optužen da je sastavio i svojoj odvjetničkoj pisarnici napisao te financijski pomogao izdavanje letka »Hrvatski narode« u kojem je opisan neravnopravan položaj Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji i osuđeno Mačekovo tamnovanje, Pernar je opet uhićen početkom 1934. godine. Ti su leci raspačavani u Zagrebu i njegovoj okolini kao i širom Hrvatske 26. prosinca 1933. godine, pa je policija poduzela svestranu istragu kako bi pohva-

⁸⁶Tako npr. o Pernaru piše Kraljevska banska uprava Savske banovine Str. pov. 58/1929, od 12. XII. 1929. MUD-u, odjelu za državnu zaštitu u Beogradu. AI, UO, kut. 1153.

⁸⁷AI, SB UO 10196/30, kut. 135.

⁸⁸AI, SB UO 30161/30, kut. 164; 876/31, kut. 193; Pov. II 1768/31, kut. 199; 8063/31, kut. 214; DN, Kna 542/30, kut. 249. Ovdje je vrijedno spomenuti da je državno tužilaštvo u Zagrebu upitano za mišljenje o slučaju Pernar 30. X. 1930. obavijestilo Ministarstvo pravde u Beogradu da se Pernara zbog optužbi koje navodi policija ne može suditi po Zakonu o zaštiti države, dakle ne može ga se teže kazniti nego samo zatvorom i novčanom kaznom.

⁸⁹AH, DN, Kns 181/1932, kut. 259; vidi i bilj. 66.

⁹⁰AH, DN, Kns 70/19344. Podaci o tom suđenju, koje je održano pred Sudom za zaštitu države u Beogradu - gdje se danas čuvaju spisi te ustanove, pa nisu dostupni - uzeti su iz optužnice od 25. VI. 1934. protiv I. Pernara pred Sudbenim stolom u Zagrebu.

tala počinitelje. Uhitila je niz osoba, ali glavni optuženik bio je dr. Ivan Pernar. Optužnica protiv njega podignuta je 25. lipnja 1934. pred Sudbenim stolom u Zagrebu. Iako su Pernara branili mnogi vrsni odvjetnici iz Zagreba i Splita, on je 11. rujna 1934. godine osuđen na dvije i po godine strogoga zatvora.⁹¹ Tako je Pernar na duže vrijeme odstranjen iz političkog života, ali se u nj opet vratio čim je izdržao kaznu.

Među nadziranim političarima na red za kažnjavanje potkraj 1930. godine došao je i Većeslav Wilder, novinar i nekadašnji državni podsekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu, te sumišljenik S. Pribićevića.⁹² Zagrebačka policija očito je po nalogu viših organa vlasti tražila i našla priliku za kažnjavanje kad je postalo očito da ni Wilder, uostalom kao ni drugi nadzirani političari, ne odustaje od oporbe. Uhićen je i na zagrebačkoj policiji saslušan početkom studenog 1930. godine, a potkraj studenog je otpraćen u Osijek na suočenje s navodnim atentatorom na kralja Aleksandra (koji je kasnije suđen pred Sudom za zaštitu države u Beogradu). Iako je Wilder odbio svaku mogućnost sudjelovanja u poticanju ili organiziranju bilo kakva atentata, a priznao je da je poznao navodnog atentatora i da mu je za privatne potrebe dao novac - policiji je to bilo dovoljno. Bez sudskog postupka policijski je kažnjen 30. studenog 1930. na 14 dana zatvora i na internaciju u Bijelo polje u Crnoj Gori, tadašnjoj Zet-skoj banovini, mjestu udaljenom preko stotinu kilometara od prve željezničke stanice. Zalio se, ali je žalba odbijena. Odluka o internaciji Wilderom je uručena 4. prosinca 1930. i on je u policijskoj pratnji odmah deportiran u mjesto progonstva. Iako se žalio tijekom 1931, zadržan je u internaciji pod strogom paskom policije - kako one u Zagrebu, tako i one u Bijelom polju - sve do 10. veljače 1932. godine kad se vratio u Zagreb; dakako, opet je bio pod stalnim policijskim nadzorom.⁹³

Značajnijih kazni, za razliku od drugih nadziranih oporbenih prvaka iz sklopa Seljačko-demokratske koalicije u Zagrebu u razdoblju 1929. do 1934. godine, bili su pošteđeni dr. Ante Trumbić, te Marija Radić i njezina djeca. Ali, ni oni nisu prošli bez uznemiravanja i maltretiranja i to ne samo onoga izazvanog stalnom policijskim prisмотрom.

Postavlja se pitanje kako to da i oni nisu bili kažnjeni - jer, kao što se vidi iz prethodnoga teksta, nije uvijek bio potreban neki važan razlog za uhićenje, kao što nije za sudove bilo važno jesu li optužbe dokazive ili nesumnjive. Čini se da su za postupak režima prema Trumbiću bile presudne neke okolnosti. I prema njemu je kralj, slično kao i prema Mačeku, čini se, imao određeni ambivalentan stav: nastojao ga je privući, pridobiti za svoju politiku, ali je odbijao bilo kakva Trumbićeva gledišta o razrješanju kriznih pitanja.⁹⁴ Uz to, Trumbić je imao dobra zagovornika, dakako osim svojega vlastitog ugleda u državi i u inozemstvu, u svom prijatelju - čuvenom hrvatskom kiparu Ivanu Meštroviću, koji je tada, kao osoba kraljeva povjerenja,

⁹¹Isto.

⁹²Vidi bilj. 34; AI, SB UO Pov II 632/1931, kut. 190; br. 932/1932, kut. 1199; br. 3088/1932, kut. 1210.

⁹³O Wilderovoj internaciji bila je odmah izvješćena i svjetska javnost posredstvom lista »Budućnost« u Berlinu, kao i lista »Popolo di Trieste« u Trstu, što je po mišljenju banske uprave Savske banovine posredovao ili sam Wilder ili dr. A. Trumbić (AI, SB UO Pov II 3088/1932). O reagiranju svjetske javnosti na tu internaciju piše i S. Pribićević, Diktatura, n. dj. str. 65 i kaže da su neki značajni češki pisci intervenirali potkraj 1931. god kod Petra Zivkovića da pusti Wildera. J. Bedeković, kao šef zagrebačke policije, vodio je računa o korespondenciji Wilderovoj i u Bijelom polju i tražio da ju kontrolira tamošnja policija jer da je to iz Zagreba znatno otežano. (AI, SB UO 9062/31, kut. 223).

⁹⁴Usp. Lj. Boban, Prilozi za biografiju Ante Trumbića u vrijeme šestojanuarskog režima (1929-1935, *Historijski zbornik* 1968/1969, str. 5, 10, 19, 20.

intervenirao za nj kod kralja, a također i kod bana Savske banovine.⁹⁵ Dakako, to znači da policija nije baš tražila, pa onda nije niti našla izgovor za njegovo uhićenje ili optužbe i suđenje, iako su, kako je već rečeno, oko Trumbića bile spletenе mrežice opsežne kontrole - sigurno od rujna 1929, odnosno podvostručene od srpnja 1930. godine.⁹⁶

Već je na početku diktature, čini se, Trumbiću bila oduzeta putovnica⁹⁷ - što je, vjerojatno, bila mjera u sklopu naloga iz Beograda da se članovima vodstva Seljačko-demokratske koalicije bez posebne dozvole ne može izdati ta putna isprava.⁹⁸ Iako je nastala cijela uzbuna i organizirana posebna policijska istraga kad je Trumbić u travnju 1930. išao u Beograd, u Državni sud za zaštitu države, kako bi organizirao Mačkovu obranu,⁹⁹ zato što je krenuo bez dozvole i bez pratnje - Trumbić nije bio ispitivan niti kažnjen.¹⁰⁰ Slično se dogodilo u listopadu 1930. godine, kad je opet organizirana istraga zato što policija nije mogla utvrditi identitet jednoga Trumbićeva posjetitelja.¹⁰¹

Bilo je i drugih, pa i drukčijih primjera. Bez obzira na to što je legalno dobio putovnicu kako bi mogao otići na liječenje u Karlove Vary u svibnju 1931. Trumbića i njegovu suprugu su policajci pretresli prilikom prelaska granice s Austrijom pod izlikom carinskog pregleda. Kako nisu pronašli ništa što bi ga moglo teretiti, pušten je i otišao je u inozemstvo.¹⁰² Trumbiću je odobrena dozvola za nošenje oružja kad je dobio obavijesti da se sprema atentat na nj kao i na dr. Mačeka.¹⁰³ Bilo je to u travnju 1932. godine.¹⁰⁴ Zbog članka objavljenog u »Manchester Guardianu«, odnosno zbog navodnih izjava engleskim novinarima koji su objavili taj članak, Trumbića je za vrijeme njegova boravka u Splitu potkraj 1932. godine saslušavala tamošnja policija. On je porekao da bi davao bilo kakvu izjavu o načinu rješavanja hrvatskog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji - nije bio kažnjen, ali je režimu to vjerojatno bila nova potvrda kako s hrvatskim oporbenim političarima treba strogo postupati.¹⁰⁵

Očigledno popustljiv odnos režima prema Trumbiću vidi se iz činjenice da on, iako je bio potpisnikom Zagrebačkih punktacija zajedno s Mačekom, nije zbog toga bio saslušan i suđen.¹⁰⁶ Policija je posebnu pažnju, međutim, posvetila Trumbiću nakon Predavčeva ubojstva, nagađajući da bi sada on trebao preuzeti vodstvo Hrvatske seljačke stranke budući da su

⁹⁵Isto.

⁹⁶Vidi bilj. 35.

⁹⁷Usp. Lj. Boban, Prilozi za, n. dj. 5.

⁹⁸AISP, grupa XXI, inv. br. 1456. Šifrirani brzojav MUD-a br. 1332 Pov. od 20. I. 1929. - to je bio nalog nakon emigriranja prvaka Hrvatske stranke prava. Zanimljivo je napomenuti da je zagrebačka policija 26. I. 1929. Pov. br. 1246 Prs pisala vršitelju dužnosti Velikog župana zagrebačke oblasti artiljerijskom brigadnom generalu Vojinu Maksimoviću da za praćenje političara treba umjesto 18, koliko ih policija ima, osigurati 20 detektiva.

⁹⁹Vidi bilj. 72.

¹⁰⁰AI, SB UO Pov II 11/30, kut. 107.

¹⁰¹Isto. To se radilo po nalogu MUD-a Beograd br. 38460 od 31. X. 1930. Policija je ustanovila da je Trumbića posjetio penzionirani »general inžinjerije« Malešević iz Splita, a ne Vesović, penzionirani »sudski deneral« kako se na početku mislilo.

¹⁰²AI, SB UO Pov II 10549/31, kut. 228 i 15363/31, kut. 239.

¹⁰³Tada je već bio ukinut posebni nadzor nad njim. Vidi bilj. 36.

¹⁰⁴AI, SB II DZ 9522/32, kut. 1221; Lj. Boban, Prilozi za, n. dj. 20.

¹⁰⁵Lj. Boban, Prilozi za, n. dj. 20.

¹⁰⁶Vidi bilj. 83, 84, 85 i 90. Valja dodati da je i A. Korošec bio konfiniran zbog Ljubljanskih punktacija (Usp. Lj. Boban, Prilozi za, n. dj. 67).

Maček i Pernar bili u zatvoru - ali niti tada nije ništa poduzela protiv njega.¹⁰⁷

Od samog je početka diktature policija motrila na Mariju Radić i njezinu knjižaru u Jurišićevoj ulici, pa je tako pod redarstvenu prismotru došla i cijela njezina obitelj, kćerke Milica Vandekar i Mira Košutić, kao i sin Vladimir, a dakako i svi oni koji su s njima dolazili u doticaj. Osim svakodnevnog maltretiranja tom strogom paskom, Marija Radić i njezina djeca uznemiravani su i na druge načine, o čemu svjedoči niz primjera.

Tako su na prijavu Đeneralštaba IV. armijske oblasti u Zagrebu od 20. lipnja 1929. godine povedeni izvidi protiv M. Radić zato što je na skupštini hrvatskih učiteljica, sekcije »Dječji dom«, navodno izjavila kako hrvatski narod nije »dolično reagirao posle ubistva Radićevog jer je trebao da podigne revoluciju«. Tijekom istrage pokazalo se da to M. Radić nije uopće rekla, ali je Ministarstvo unutrašnjih dela iz Beograda - izvješćeno o tome - naredilo Velikom županu u Zagrebu da se taj slučaj još jednom provjeri »kako bi se sa sigurnošću utvrdila tačnost njenih reči i misli.«¹⁰⁸ Potkraj veljače 1930. godine na nalog iz Beograda zagrebačka je policija izvršila pretres stana Marije Radić zato što je ona održala sastanak članica »Hrvatske žene«¹⁰⁹ i tom je prilikom pronađena korespondencija njezine kćerke Mirce Košutić sa suprugom Augustom, koji je u kolovozu 1929. emigrirao.¹¹⁰ Šef zagrebačke policije J. Bedeković nakon toga je podnio prijavu protiv ing. A. Košutića Državnom sudu za zaštitu države zbog uvrede kralja, bez obzira na to što se Košutić nalazio u inozemstvu.¹¹¹ Miru Košutić policija tada nije kaznila, a nisu to učinili ni drugi organi vlasti.

Novi incident sa zagrebačkom policijom imala je M. Košutić 2. studenog 1930. na zagrebačkom groblju Mirogoj u povodu Dana mrtvih i iskazivanja počasti S. Radiću. Policija, među ostalim, nije dozvolila da se vijenci položeni na Radićev grob okite hrvatskim trobojnicama. M. Košutić je uz to »napala« policajce koji su nadzirali Radićev grob da su sklonili trnov vijenac koji je tu stajao još od Radićeva pokopa u kolovozu 1928. godine. Po svemu sudeći ona je zbog toga bila novčano kažnjena »najvišom stavkom policijske globe.«¹¹²

Milica Vandekar, starija kći S. Radića, te Vladimir Radić, njegov sin, zajedno s još nekoliko HSS-ovskih prvaka,¹¹³ zahvaćeni su istragom zbog pisanja u listu »Dom«. M. Vandekar je tim povodom trebala biti i sama optužena zbog članka o nasilju policije nad zatvorenicima u Hrvatskoj, ali su obje tužbe pred Sudbenim stolom odbačene zbog zastarjelosti.¹¹⁴ U srpnju 1932. godine zagrebačka je policija izvršila premetačinu Radićeve knjižare u

¹⁰⁷AII, SB II DZ 20817/33, kut. 1303, i 22394/33, kut. 1305.

¹⁰⁸AISP, grupa XXI, inv. br. 14497, dopis IV. armijske oblasti Pov. Ob. br. 1024 od 20. VI. 1929, dopis Predsjedničkog ureda zagrebačke policije Pov. 10891 Prs od 14. VII. 1929. i dopis MUD-a Beograd Pov. J. B. br. 19937 od 14. VIII. 1929.

¹⁰⁹Ta je organizacija bila zabranjena početkom 1929. J. Bedeković nije znao za taj sastanak održan u »Lovačkom rogu«, pa je tek na nalog iz Beograda reagirao.

¹¹⁰Vidi bilj. 39.

¹¹¹AII, SB UO Pov II 7871/31, kut. 132. Nema podataka kako je reagirao Sud za zaštitu države.

¹¹²AII, SB UO Pov II 1787/31, kut. 199. Tu se nalazi niz spisa »o izgređima« na grobu Stjepana Radića; tada su bili uhićeni brojni posjetioci Radićeva groba, a među njima i Krešimir Devčić, budući suprug Radićeve kćerke Milice. Zagrebačka policija se u svom dopisu br. 21560 Prs od 2. XI. 1930. izjasnila da će tako kazniti M. Košutić. Istodobno je najavila da će I. Pernar i A. Trumbić biti podvrgnuti policijsko-kaznenom postupku jer su i oni stavili hrvatsku trobojku na vijenac koji su položili na grob S. Radića. Nema podataka o tom kažnjavanju; u spomenutom spisu br. 21560 od 2. XI. 1930. policija je naglasila da je trnov vijenac tijekom noći odnijela s Radićeva groba grupa jugoslavenski orijentiranih mladića, ali ništa ne dodaje o tome da li je utvrđivala njihov identitet.

¹¹³Vidi bilj. 78-80.

¹¹⁴Isto i AII, DN, Kns 180/1932 i 182/1932, kut. 259.

Jurišićevoj ulici i našla »veću količinu ilegalnog materijala«. Nema podataka je li zbog toga M. Radić kažnjena, ali je policija zapisala da je odbila potpisati zapisnik o tom pretresu knjižare.¹¹⁵

Vjerojatno je bilo i više takvih maltretiranja porodice Radić - ali i ova pokazuju da im je, bez obzira na to što nisu bili formalno kažnjeni, policijsko zadiranje u njihove poslove i privatni život svakako otežavalo normalno poslovanje i bivstvovanje.

Zabrane djelovanja građanskih političkih stranaka, opsežan danonoćni nadzor nad prvacima političkog organiziranja, uhićenja, optužbe, suđenja, pa i ubojstva istaknutih pojedinaca - jednom riječju naličje političkog života u karadorđevićevskoj Jugoslaviji, i na primjeru zbivanja u Zagrebu u razdoblju između 1929. i 1934. godine nedvosmisleno pokazuju da je vladajući režim na svaki način htio onemogućiti oporbu i u tom središtu političkog života u Hrvatskoj. Kao što je poznato, bez obzira na razlike unutar stranaka Seljačko-demokratske koalicije, pa i na razlike između njih i drugih stranaka koje su bile izvan te formacije, sve su te političke organizacije nezadovoljne postojećim rješenjima organizacije države, tj. velikosrpskom hegemonijom koju su predstavljali kralj i krugovi oko njega, tražile za Hrvatsku samostalnost te omogućavanje izražavanja samobitnosti. Te je težnje vladajući režim uspostavljen prosinca 1918. svim sredstvima onemogućavao, a osobito drastično u vrijeme šestojanuarskog režima. Ipak nije takvim mjerama uspio skršiti oporbu, ni kao političke stranke niti kao pojedince, stranačke prvake, bez obzira na to što je politika u Zagrebu, pa i ona u Hrvatskoj, cijelo to razdoblje, a naročito u vrijeme šestojanuarskog režima, bila za život opasna djelatnost. Progoni i kažnjavanja hrvatskih oporbenih političara pokazuju u punoj mjeri mentalitet predstavnika vladajućeg režima, ali upućuju i na činjenicu da se nasiljem nije mogla zaustaviti borba za promjenu državnog uređenja.

S U M M A R Y

PERSECUTION OF CROATIAN POLITICIANS IN ZAGREB DURING THE KARAGEORGEVICH SIXTH JANUARY DICTATORSHIP

Based on research of the up to now insufficiently exploited and unknown archival materials as well as on the existing literature, this paper deals with different forms of persecution - suppression of the activity of civil political parties, surveillance, arrests, trials, imprisonments and murder - of a group of outstanding politicians, leaders of the Peasant-Democratic coalition as well as some other politicians in the period between 1929 and 1934, during the dictatorship of King Alexander. Zagreb was the centre of political life of Croatia and one of the centres of the opposition to the Sixth January regime in general, so that persecutions of politicians in this city are a specific indicator of general conditions in the Kingdom of Yugoslavia, and particularly in Croatia, where the dissatisfaction with the ruling regime was clearly perceptible and where persecutions of oppositional politicians were extremely brutal.

¹¹⁵All, SB UO 18660/1932, lut. 1235.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.